

ILMAR TÖNISSON

Rahvuspsühholoogia võimalustest

AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTU 1935

ILMAR TÖNISSON

RAHVUSPSÜHHOLOGIA VÕIMALUSTEST

AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTU 1935

*Kõne, peetud Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul
Tartus 8. mail 1935*

Äratrükk ajakirjast „Looming“ 1935 lk. 528/537

2

Rahvuspsühholoogia võimalustest

Viimasel ajal on meil rida autoreid käsitlenud rahvusliku omakultuuri küsimusi. On mõtiskletud kirjanduse, kujutava kunsti, teatri ja poliitika rahvuslikkuse üle, on selgitatud ka üldiselt rahvusliku kultuuri mõistet. Kõigi nende arutluste keskmaks küsimuseks on aga tavatsenud kujuneda rahvusliku omapära probleem.

Mis teeb loomingu rahvuslikult omapäraseks, milles peitub too rahvuslik omapära, — need ei ole mitte ainult kõige kesksema teoreetilise tähtsusega küsimused kõikidele sotsiaal- ja ka nn. rahvuslikkudele teadustele, vaid vähemalt samavõrd suure tegeliku väärtusega loova kunstniku, kirjaniku, poliitiku seisukohalt.

Seda suurema pettumuse valmistab meile asjaolu, et rahvuslikkuse olu põhiküsimusele — rahvuslikku omapära põhjustavale hingeelulisele erilaadsusele — ei ole suudetud anda ligikaudseltki tabavat vastust. Peamiselt just selle tõttu on jäänud nii vähe rahuldavaks kõik nood arvukad hiljutisedki sõnavõttud rahvuslikkuse üle, sest et ei ole tungitud sisulise põhiprobleemini: rahvuste hingeeluliste erinevuste küsimuse positiivse käsitlemiseni.

Muidugi ei saa — ega tahagi — keegi sellest teha erilist etteheidet just meie inimestele, sest mööngem juba alguses — diferentsiaalne rahvuspsühholoogia on üldse alles õige algelisel arenguastmel. Seda ei unustata ka järgnevas, kus ainult tahetakse anda lühike, pretensioonideta ülevaade selle tähtsa probleemi ajaloolisest arengust ja praegusest lahendamisstaadiumist. Noid varemaid pingutusi, saavutusi ja eksiteid peab arvestama igauks, kes rahvuspsühholoogiat ka meil tahab rakendada. Sellepärast on paratamatu enne eesti rahvusliku omapära ja hingeelu iseäralduste uurimist omale selgeks teha, millised uurimisteed üldse viivad edasi ja milliseid meile võimaldab eriti täppisteaduste äsjane areng. —

Juba antiikaja autoreil on torganud silma rahvuste hingeelulised erinevused. Kui ka alul „helleeni“ ja „barbari“ peaarinevuseks oli ainult keele erinevus („barbar“ tähendas alul kogelejat, arusaamatut keelt kõnelejat), siis süvenes see vahe ometi varsti sisuliseks. Hekataiose ja Herodotose tähelepanekuterikastele tollaegse maailma kirjeldustele järgnes arusaamine oma ja võõra olemuslikust vahest, ning

selle kirjeldamisele ja seletamisele on pühendunud paljud hilisemad kreeka filosoofilised, ilukirjanduslikud ja ajaloolised klassikud.

Kreeklaste rahvuspsühholoogilistele vaatlustele toovad järke ning väärilist lisa roomlased — esijoones nimetagem Caesari gallialaste ja Tacituse germaanlaste kirjeldusi, — ning keskajal eriti ka araablased. Keskaja lõpu poole elustub Euroopaski uuesti huvi rahvuste iseloomude ja omapärasuste vastu. Ometi võitis rahvuspsühholoogia teatava teadusliku ilme ja aluse alles 18. sajandil loodud mõistete „rahvusevaim“ ja „rahvuskarakter“ varal.

Eeskätt prantsuse valgustusajastule võlgneb rahvuspsühholoogia selle uue ajastu algatamise. Montesquieult pärineb arvatavasti sõna „esprit d'une nation“, kusjuures see autor teiste rahvuslikku omapära tekitavate põhjuste seas paneb erilist rõhku kliimale, mille tähtsust juba antiikajal Hippokrates esile tõstis. Montesquieu poolt algatatud joont arendab edasi Herder, kelle järele „Nationalgeist“ ehk „Genius des Volks“ on võrsunud rahva ajaloost ja asupaigast. Sealjuures paneb Herder aga eriti algelisemate rahvuste juures rohkem rõhku asupaigale kui rahvuse ürgomadustele, sest „paraku oleme meie nagu kujundatav savi kliima käes.“ Herderil ei läinud aga korda selle ühekülgsel lõppseisukohaga õnnelikult soveldada kahte rahvusliku hingeelu omapära põhjustavat elementi: üheltpoolt rahvuse ürgloomust (rassi), teiselt poolt miljööd, kliimat. Aga kuigi tema vastuolulisest õpetusest ei saavutata rahuõdavat seisukohta, on Herderil ometi just mõlema hiljem tähtsa mõttekäigu arendajana väga tähelepanev mõju rahvuspsühholoogia edasisele suunale.

Esialgul kõitis 18. sajandil rahvuspsühholoogide huvi eeskätt looduslike tegurite mõju rahva hingeelu arengule. Selle faktori ühekülgsel rõhutamine tekitas aga eriti umbusklikumates natuurides elava vastuvaidluse. Voltaire kui ka eriti suur šoti skeptik David Hume oma tuntud essees „of National Characters“ tõrjusid teravalt tagasi selle „kliimateooria“. Hume lisandas tervelt üheksale ajaloolisele rahvusiseloому kliimatiliste ja geograafiliste seletuste vastuargumendile sarkastilise märke, et isegi loomade headus-halbus ei sõltu maast ega kliimast; olevat ju Caesar leidnud Gallias eest väga hääd hobused, Germaanias aga väga halvad, — kuna Hume'i kaasajal ei olevat üheski Euroopa osas halvemaid hobuseid kui Prantsusmaal, kuna aga Saksamaa tootvat parimaid sõjaratsusid. Nende Hume'i vaadetega ühineb ka Kant „kliimateooria“ kohta käivas negatiivses suhtumises, tõstab aga Hume'i poolt rahvusliku omapära tekkimisel eeskätt rõhutatud riigikorra ja kultuurmiljöö mõju asemel esiplaanile rassi teguri tähtsuse, millist mõttekäiku aga alles hiljem süstemaatiliselt jätkatakse.

Valgustusajastu filosoofide poolt loodud „rahvusvaimu“ mõiste arendab romantik Hegel metafüüsiliseks süsteemiks, kasustades selle reaailmas tuginevateks alussammasteks eeskätt Herderi ning Kanti mõtteid. Kui Hegel ka loobub Herderi „kliimatilisest“ rahvusiseloому seletusest, siis arendab ta seda enam edasi selle oma eelkäija ehtsaks nõrkust abstraktsioonide vastu. Hegeli „Volksgeist“ muutub dünaamiliseks osaks tema „Weltgeisti“ süsteemis, arengut edasi

nihutavaks „indiviidiks maailmaajaloo käigus“. Sealjuures ei puudu Hegeli „rahvusvaimul“ teisi kooskõlastamatuid mõiste-varjundeid, nagu eriti Fr. Dittmann on veenvalt näidanud. Nende Hegeli kõikumiste ja tema poolt mõjustatud „ajaloolise õigusekooli“ asutajate F. K. v. Savigny ning G. F. Puchta ebaselguste mõjul tekkis läinud sajandi keskpaigal „Volksgeisti“ idee müstitsistlik varjund, mille järele sellele „rahvusvaimule“, kui „iseseisvale olendile“ ja „eri asjale väljaspool meid“, omistati reaalne eksistents.

Praegustki saksa rahvuspsühholoogia uurimist mõjustavad veel need „klassilised“ rahvusvaimu ideestikud: üheltpoolt eeskätt Herderilt pärinev kliimaatiline ja geopsüühiline rahvuspsühholoogia seletus ning teiselt poolt Hegelile (osalt ebaõigeltki) tagasi haarav müstitsistlik „reaalse rahvusvaimu“ idee.

Kaasaja mõjukamatest autoritest „maastiku“ rahvuspsühholoogilist tähtsust alla kriipsutava Willy Hellpachi kõrval on eriti Leo Frobenius see, kes levitab mõtteid rahvuspsüühi „ruumikuuluvusest“. Tema järele näitavat ennast „stiilikindluse ruumiseotus omas üllas monumentaalsuses“ — isegi läbi geoloogiliste perioodide. Frobeniuse järele — „ei olnud juba jääajal mitte ainult kultuuride alad samad kui praegu, vaid ka nende põhilised iseloomujooned olid juba olemas. Prantsuse pinna juurde kuuluva kultuuri faktidemeel (Tatsachensinn) ei ole ennast aastatuhandete jooksul pea sugugi muutunud, ning samuti on lugu etioplaste ja sakslaste realiteedimeelega (Wirklichkeitssinn).“ Kuna Hellpach rõhutatult jätab kõrvale kliima psüühilise mõju ning seda rohkem rõhutab „maastiku“ tähtsust, ja ka Frobenius kliimat ei pea silmas, siis on seda huvitavam, et viimasel ajal valgustusajastu rahvuspsühholoogilisele „kliimateooriale“ otseses mõttes on tekkinud uudeid järglasi. Näiteks Huntingtoni *Climate and Civilisation* ja H. L. Koppelmanni läinud aastal ilmunud töö *Klima und Sprache* tahavad üksikasjalikult ja metoodikindlalt tõestada kliima mõju vaimsetele funktsioonidele. Koppelmanni järele tekitab karm kliima „karmi“ keele, troopiline kliima „pehme“ keele.

Jättes kõrvale rohkem filosoofiliselt kui psühholoogiliselt huvitava müstiliste „rahvusvaimu“ teoreetikute käsitamise, kellest nooremate enamik kuulub saksa 3. riigi tugisammaste hulka, riivakem mööda minnes ainult kolmandat „klassilist“ rahvusteooriat — nimelt r a s s i s m i.

Uudse rassismi esiüritajaks on vaimukas prantsuse diplomaat krahv A. de Gobineau, kelle *Essai sur l'inégalité des races humaines* tema eluajal leidis väga vähe kõlapinda, kelle mõttekäikude posthuumse kuulsuse aga löid Prantsusmaal Vacher de Lapouge, eriti aga Saksamaal tema väsimatu prohvet Ludwig Schemann ja populaarne pangermanist Houston Stewart Chamberlain. Muidugi ei saa kogu rassistlikku rahvuspsühholoogiat paušaalselt eitada ega pooldada. Kahtlemata on ka rassismi õpetuses tõugude vaimsest mittevõrdsusest õigeid mõtteid. Kahjuks opereerib aga sel alal tehtud psühholoogiline töö üha tõestamatute algmõistete ja lähtekohtadega, nii et seda ei saa üldse võtta teadusliku töö valju kriitika alla.

Rassismi õpetus aaria tõu superioriteedist sai juba enne, eriti aga pärast maailmasõda teaduslikult nii likvideeritud, et 1925. a. F. Hertzi tuntud antirassistliku teose uustrüki puhul temale heitis ette nii tagasihoidlik teadusmees nagu Hermann Kantorowicz, et Hertz ilma-asjata võitlevat „ainult ajaloolise väärtusega“ surnutega, — rassismi „vaimukas narrimäng“ olevat lõplikult likvideeritud. Viimasel ajal on siiski need teaduslikud surnud hakanud kodu käima ja on vallutanud suure Kesk-Euroopa riigi. Sealjuures on „rassi“ mõiste viimasel ajal just tema propageerijate poolt tehtud äärmiselt ebamääraseks, et raskendada usutunnistuseks muutunud veende valjult-asjalikku kriitikat. Pealegi on veel selgusetu, misvõrra pärvusseadused üldse kehtivad inimese vaimsete omaduste kohta.

Nii müstitsistlikku „rahvusvaimu“, üldistavat „rassiväärtust“, kui ka kergel käel rakendatud „kliima“ ja muid geopsüühilisi teooriaid ei saa nimetada sõna täies valjuses „teaduslikeks“. Oleme neile viitnud nii palju aega mitte ainult sellepärast, et sellelaadilisi töid rahvuspsühholoogia alal kvantitiivselt seni kõige enam on sooritatud, vaid et neil ka laiemates ringkondades on kõige enam olnud poolehoidu ja levikut, samas kui eksaksem rahvuspsühholoogiline töö on jäänud kahjuks tundmatuks. Ometi on enamik „rahvusvaimu“ psühholoogiast, rassiteoreetilisest tööst ja kliimateooriast peaaegu ilma igasuguse väärtuseta teadusliku psühholoogia seisukohalt.

Täppis-teaduslikkusele ei saa pretendeerida ka see osa rahvuspsühholooge, kes on jätkanud ilma suuremate meetodiliste ümberorienteerumisteta kreeklaste ja roomlaste klassilist traditsiooni isiklikkude tähelepanekute põhjal kaasaegsest elust või ajalooost määratella rahvuse iseloomu. Deskriptiivselt, paremal juhul järelemõeldud süsteemi järele analüütiliselt käsitavad selle voolu esindajad vastava rahvuse kõiki elualasid ja püüavad sealt esile tõsta nende arvates iseloomulikke jooni, neid harilikult kohe kõrvutades teiste rahvuste vastandlikkude nähetega.

Ka niisugune rahvuspsühholoogia on veel praegu täiesti päevakorral. Nii pühendas Prantsuse Kõlblate ja Poliitiliste Teaduste Akadeemia oma 1932./1933. aasta tööprogrammi seks, et eri autoritelt kuulda iga tähtsama rahvuse kohta lühikest „rahvuspsühholoogilist ülevaadet“. Enamik neid akadeemikutest autoreid arvestas oma kirjeldustes eriti maa sotsiaalset ja poliitilist struktuuri ning kriipsutas alla selles esinevaid omapärasusi. Kuna autorite seas olid niisugused vaimukad mehed, nagu André Siegfried, Jaques Ancel, parun Seillère, et ainult nimetada mõnda kõige väljapaistvamat meest, — siis on niisuguste esseede lugemine muidugi esteetiline nauding ja pakub mõndagi huvitavat ning uut ja teadmiväärset. Sama žanri, kuigi veel isikupärasemat joont kandvad on krahv Hermann Keyserlingi huvitavad tööd nii Euroopa, kui teiste maailmaosade kohta. Teaduslikuma ja eriti ajalugu vaimukalt ära kasustavat sellesuunalise rahvuspsühholoogia näitena mainigem E. Boutmy suurepärasest *Essai d'une psychologie politique du peuple anglais* ja Hermann Kantorowiczi huvitavat *Geist der englischen Politik*. Niisuguste ausate teatud rahvuse hingelise omapära selgitamise katsete kõrval on seda

n. ö. intuiitiivset metoodit siiski peamiselt kasutatud oma rahvuse kiitmiseks ja vaenliku rahvuse materdamiseks ning mahategemiseks. Sääraste erapoolikute ja sihilikkude tööde autoriteks on nii kuulsaid teadlasi, nagu sakslased Werner Sombart, Wilhelm Wundt, prantslane Pierre Duhem jt.

Ilma et jätkaks siinkohal intuiitiivsete rahvuspsühholoogiliste käsitluste loetelu, koondagem mõnesse lausesse nende olulisem kriteerium.

Esmalt ei saa pidada teaduslikuks ega objektiivseks mitmesuguste juhuslikkude tähelepanekute sporaadilist loetelu, nagu seda niisugused „intuiitiivsed“ rahvuspsühholoogid enamikus esitavad. On vaja probleemid süstemaatiliselt üles seada ja just samades piirides esitada võrreldav nähe vähemalt ühe teise rahvuse juures. Vastasel korral ei ütle paljas fakt diferentsiaalse rahvuspsühholoogia seisukohalt mitte midagi. Kolmandaks ei tohi esiletõstetud fakt olla mingi individuaalne nähe, vaid peab olema tõestatud ka tema iseloomustavus antud rahvusele.

Praegu esitatud minimaalnõuded ei ole igatahes ühegi äsja nimetatud intuiitiivse rahvuspsühholoogilise töö juures väheselgi määral teostatud. Kuigi need nõuded kõlavad (ja seda ka on teadusliku metodoloogia seisukohalt) otse primitiivsetena, on nende tegelikul rakendamisel siiski „intuitsiooni“ armastavatel autoritel ees ülesamatud raskused. On ju ilma vastava eksperimentaalsetel või teistel andmetel tugineva statistilise uurimiseta võimatu kindlaks teha, kas üks nähe, väide või vaateviis on vastava rahvuse juures erandlik või tavaline.

Näiteks on sakslased juba ammu väitnud, nagu oleks prantsuse seaksuaalkõlblus väga madal; tõestuseks tuuakse nii Pariisi ööelu kui ka prantsuse kirjanikkude vastavad lemmikteemad. Ometi näitab kõlblusstatistika hoopis midagi muud: ennemaailmasõjaaegsegi 20-aastase kriminaalstatistika järele tuleb Prantsusmaal aastas keskmiselt 1,5 seksuaalroima 100.000 inimese kohta, Inglismaal veidi enam, Saksamaal aga tervelt 8 roima, s. o. enam kui 5 korda rohkem. Ka pettuse, võltsingute ja mõrvade poolest oli juba ennesõjane Saksamaa Inglismaast ja Prantsusmaast kaugel ees, ainult riigivõimule vastuhakk ja valeraha-valmistamine olid Saksamaal palju haruldasemad roimad kui teistel maadel. Sellest võiks nüüd mõni ilma lisafaktideta, eemalseisja isik järeldada, et sakslased on täidetud erilisest respektist valitsuse vastu, ühesõnaga, et nad on truualamlik riigirahvas. Sellel arvamisel on ka harilikult sakslaste suhtes välismaalased, näiteks Wetterlé, G. Blondel jt. Ometi tõestavad meile paljud „intuiitiivsed“ saksa rahvuspsühholoogid osavate argumentidega, et sakslased — kui tüüpilised germaanlased — on vabadusearmastaja ja individualistlik rahvas. Tuuakse ette nii autoritatiivne tunnistaja kui Bismarck, kes öelnud, et sakslased on oma iseloomu tõttu „raskesti valitsetav rahvas“.

Need, rahvuspsühholoogia uurimisel arvestatavate raskuste näited osutavad, et näilikult ka kõige autoritatiivsemaid üksikisikute väiteid, väljendeid ega töid ei tohi kasustada rahvusliku men-

taliteedi järeldamiseks. Bismarcki väljendid, Goethe ja Schilleri teosed, Kanti ja Hegeli filosoofia ei saa olla tõestuseks, et sakslasel on mõni nii- ja niisugune omadus. Alles, kui mõni omadus tõesti üldiste ja statistiliselt kasustatavate andmete varal kindlaks tehtud, tohib mõnda niisugust üksikjuhtumit. tuua illustreerivaks näiteks; siiski ei oma ta mingit tõestusvõimet omaette.

Teiseltpoolt ei tohi ka statistika tähtsust rahvuspsühholoogiale üle hinnata. On ju nii statistiliste kui ka ajalooliste materjalide suhtes raske kindlaks teha, kas teatavad nähted on tingitud hingeelulisest omapärasest, või aga teistest põhjustest. Nii on väga väikene osa tavalist demograafilist, majanduslikku ja isegi kultuuri- ja moraalistatistikat rakendatav rahvuse hingeelulise omapära järeldamiseks. Teisiti on muidugi asjaolu, kui materjal kogutakse süsteematiliste vaatluste ja katsete teel, ning see alles siis statistiliselt läbi töötatakse. Kuid selleni on jõudnud alles kõige uudsemad täppisteaduslikud eksperimentaalsed sotsiaalsühholoogid.

Vanematest teadusliku psühholoogia edusamme rakendavatest rahvusliku hingeelu uurijatest saame möödaminnes mainida ainult assotsiatsioonipsühholoogilise kooli mõju. Eriti W. Bagehot ja G. Tarde püüdsid näidata, et rahvuslik iseloom tekib eeskätt ühe rahvusliikme teise järeleaimamise läbi. Ometi on see huvitav ja kahtlematult osalt tabav hüpotees jäänud praktiliselt kaunis viljatuks.

Vanematest teaduslikkudest rahvuspsühholoogidest ei tohi jääda mainimata ka Alfred Fouillée, kes vastandina sakslaste rassismile rõhutas puhtvaimseid jõude — „les idéés-forces“ — kui rahvusterviku loojaid ja omapärasuse kujundajaid. Fouillée järele ei ole olemas mingit „prantsuse rassi“, kuid selle eest eksisteerib prantsuse inimtüüp“ teiste tegurite mõjul.

Uudse täppisteadusliku rahvuspsühholoogia seisukohalt on siiski neist vanematest ning peamiselt intuitsioonil ja spekulatsioonil põhjenevatest töödest vaevalt rohkem kasu kui sihilikust rassismist ja teistest aprioristlikest teooriaist. Seda enam olgu alla kriipsutatud mitmesuguste rahvuslikkude teaduste poolt nende erialalise töö juures n. ö. kõrvalproduktina toodetud rahvuspsühholoogiliste tähelepanekute tähtsust. Nii on eriti keeleteadus, rahvaluule-uurimine, arheoloogia, etnoloogia, antropoloogia, samuti nii üldine kui ka mitmesuguste kultuur- ja sotsiaalalade ajalugu avastanud palju huvitavaid materjali rahvuste hingeeluliste erinevuste alal.

Ajaloost on siiski raske teha täpsaid ja ainuõigeid rahvuspsühholoogilisi järeldusi, sest siin varitsevad intuiitiivse rahvuspsühholoogia vigadeallikad, millest ülal kõnelesime. Ilma vastava rahvuspsühholoogilise meetodi poolt läbitöötamata ei paku ka kõige huvitavamad mitmesuguste alade ajaloost saavutatud tähelepanekud mingit õigust rahvusliku iseloomu joonte järeldamiseks. Nood vastavad meetodilised nõuded kujunevad aga kas täitmatult raskeks, või aga ei täida oma otstarvet. Nii saab ainult harva ajalugu kasustada allikaks täppisteaduslikule rahvuspsühholoogiale,

küll aga huvitavaks selgitus- ja kontrollmaterjaliks, kui teatav väide muude allikate põhjal on üles seatud.

Kahtlemata on täppis antropoloogia vajalikuks täienduseks rahvuspsühholoogiale. Ometi, seni kui ei ole loodud vääramatu kindlusega side kehaliste ja vaimsete omaduste vahel, ei ole antropomeetriast suurt tuge rahvusliku hingeelu määramisel.

Rahvuspsühholoogia ajaloos on ajuti peetud keeleteadust eriti tähtsaks abialaks. W. v. Humboldti väheteaduslikust ja liigjulgest katsetamisest saadik on aga mindud järjest ettevaatlikumaks võrdlevast keeleteadusest rahvuspsühholoogiliste järelduste tegemisel. Küll oli keeleteadlane H. Steintal see, kes koos M. Lazarusega asutas 1860. a. esimese rahvuspsühholoogilise ajakirja *Zeitschrift für Völkerpsychologie & Sprachwissenschaft*, kuid sellest sümbioosist keeleteadusega on rahvuspsühholoogia saanud 75 a. jooksul äärmiselt vähe kasu. Näiteks Lazarus-Steintali ajakirja kõige väärtuslikum lisand diferentsiaalsele rahvuspsühholoogiale oli ajakirja programmatiline sissejuhatus. Sama nähe kordus Wilhelm Wundti suurestiililise katse juures mitmesuguste kultuurialade, eriti ja eeskätt aga keele uurimisest võita alus rahvuspsühholoogiale. Tema 10-köiteline *Völkerpsychologie* on ometi diferentsiaalsele rahvuspsühholoogiale väga vähe pakkuv, nii et inglise sotsiaalpsühholoog W. Mc. Dougall pettunult võis öelda ennast näit. A. Fouillée võrdl. väikestest töödest olevat enam profiteerinud kui W. Wundti kolossaalsest teosest.

Keeleteaduste tagajärjete rakendamise tulemusel muutusid kriitilised pead äärmiselt skeptiliseks üldse keeleteaduste, eriti keeleajaloo rakendamise suhtes rahvuspsühholoogia teenistuses. Kuulus saksa keeleteadlane Hermann Paul ütles otseselt, et „psühholoogia on küll tingimata vajalik abivahend keele arengu taipamiseks, kuid seda teenet ei saa keeleajalugu talle tasuda. . . Veel vähem on psühholoogial kasu nende keeleolukordade vaatlusest, mille eelajaloost meil puuduvad andmed.“

Kui ka kõik nooremad keeleteadlased oma ala rahvuspsühholoogilise rakendatavuse suhtes enam ei ole nii tagasihoidlikud, kui tegelikkudest kogemustest pettunud Hermann Paul, peab siiski vähemalt antud silmapilgu kohta möönma, et diferentsiaalsel rahvuspsühholoogial on väga vähe tulu keeleteadustest.

Produktiivsemad kogemused on diferentsiaalsel rahvuspsühholoogial arheoloogia, folklori-uuringu ning eriti etnoloogiaga.

Primitiivrahvuste uurimisel on nii vaimne kui materjaalne rahva-vara võimaldanud rida üldkehtivaidki rahvuspsühholoogilisi tähelepanekuid ja eriti on nende ainete uurimisel saadud teritada metodoloogiat. Nii on saksa silmapaistvamaks rahvuspsühholoogiks arenenud just etnoloog — Rich. Thurnwald.

Ometi tuleb ka nimetatud teadusalade rahvuspsühholoogilisel rakendamisel toimida kõige suurema meetodilise ettevaatusega, mille vastu tihti eksivad just nim. alade spetsialistid, kui nemad n. ö. eraharrastusena rakendavad oma teaduse produkti üldise sotsiaalpsühholoogia või vastava rahvuse hingeelu käsitlemiseks. Siinkohal ei saa

muidugi üksikasjalikult peatuda nendel metodoloogilistel küsimustel, kuid siiski olgu lubatud paar märkust.

Esmalt ei saa kauge-minevikulisest aimest (nagu arheoloogia ja vanem rahvaluule) teha kuigivõrd sundivaid järeldusi rahva olevikulise psüühi kohta. Tuleb ikka arvestada, et nood vanast ainesest tuletatud seisukohad on seotud tihti praegusega mitte-võrreldava arengastmega.

Teiseks tuleb arvestada, et nende „rahvuslike teaduste“ (arheoloogia, etnoloogia, rahvaluule) poolt kasutatud „omapärasuse“ mõiste tunduvalt peab erinevama rahvuspsühholoogia „omapärasuse“ mõistest. Kuna arheoloogia, etnoloogia, rahvaluule nimetavad omapäraseks kõike seda, mille laenamist ei saa tõestada, on psühholoogiliselt „rahvustikult omapärane“ ainult see, mis teatavas relatsioonis on rahvuse spetsiifiliste iseloomujoontega, mida ju alles tahetakse avastada. Nii võib rahvuspsühholoogiline ja muinasteaduste omapärasuse mõiste küll mõnel konkreetjuhul kokku langeda, kuid nende üldistav identifitseerimine võib tekitada palju segadusi.

Need paar märget üksi näitavad, et rahvuspsühholoogia uurimisel n. n. „rahvuslikud teadused“ võivad tulla küsimusse ainult abiteadustena ja et neid rahvusliku hingeelu uurimiseks tuleb painutada rahvuspsühholoogia enda meetodiliste reeglite alla.

Nende arvustavate märgete puhul aga ei tohi jääda mulje, nagu saaks alahinnata nende teaduste tähtsust. Mõõngem, et arheoloogia, etnoloogia ja rahvaluule on kõige tähtsamateks rahvuspsühholoogia abiteadusteks ja suure tähtsusega eriti uurimisprobleemide ülesseadmisel.

Sellega tulemegi lõpuks uudse täppisteadusliku rahvuspsühholoogia päris-ala juure — eksperimentaalsete uurimuste korraldamisele.

Vaevalt 15 aastat on intensiivsemalt sel alal töötatud ja selle ajavahemiku lühidust arvestades on tulemused küllalt tähelepanevad, kui ka neid ei tohi üle hinnata. Eeskätt Am. Ühendriiges on ilmunud paarsada eksperimentaalset uurimust diferentsiaalse rahvus- ja rassipsühholoogia alalt. Kahjuks oli selle suuna tekkides paljudel uurijatel vale lähtekoht, nagu oleks tähtsaim siht kindlaks teha võrreldavate rahvuste üleolek resp. vähemväärtuslikkus. See uurimiseesmärk tegi uurijad tihtilugu pimedaks võrreldavate rahvuste täiesti erinevate omaduste vastu. Kasustati ka uurimisvahendeid, mis soodustasid uurija enese kultuurkonnast või koguni rahvusest katseisikuid. Nende, eriti Ameerikas hulgani ekslikel alustel läbiviidud uurimuste kohta on uuemad ameerika rahvuspsühholoogid ise teinud eitava otsuse: Murphy, Garth ja Klineberg tunnustavad pea kõik enne 1925. a. toime pandud uurimused dif. rahvuspsühholoogia alal ebausutavaiks ja vääradeks. Viimase kümnendi jooksul on muidugi tehtud väga palju uut täppisteaduslikku tööd, ja nüüd juba toimides äärmise meetodilise ettevaatusega.

Alul pühendasid eksperimentaalsed rahvuspsühholoogid oma tähelepanu peamiselt rahvuste vaimse taseme-vahe uurimisele mitmesuguste intelligentsitistide varal. Selleks arendati aja jooksul

välja väga otstarbekohased testid, kus katseisiku keeleoskus ei avalda mõju tagajärgedele. Ühtlasi püüti hoiduda katsekorralduse ehitamisest ühe rahvuse erilähtekohtadele. Ometi on osa neid katseid luhtunud just viimasel põhjusel. Hindame ju meie, lääne tsivilisatsiooni osalised, näiteks töö edukust nii töö tagajärgede kui ka tööajaga arvestades. Ometi rida rahvusi (idamaalased, primitiivrahvused jne.) ei hinda aega nii kõrgelt kui meie ning loomulikult sooritavad nemad igasuguse katsetöö aeglasemalt kui vähem andekadki valged inimesed. Selle tõttu ei ole otstarbekas näiteks meie „intelligentsi“ mõiste rakendamine mitmesuguste rahvuste vaimse taseme võrdlemisel.

Uuemad rahvuspsühholoogilised tööd on selle tõttu asunud uurima niisuguseid nähteid, kus katsekorraldust ei mõjusta meie spetsiifilised arusaamad. Seks on uurijad laskunud väga väikeste pretensioonidega detailtöösse, et meetodit kujundades ja harjutades ning n. ö. täiesti erapooletul pinnal inimliku loomuse võimalikult põhilist mitmekesidust tundma õppides panna alus täppisteaduslikule diferentsiaalsele rahvuspsühholoogiale.

Äsjastest sel alal läbi viidud uurimustest mainigem inglase, Glasgow professor Robert Thoulessi huvitavat katset eksperimentaalselt seletada idamaalaste omapärast maailstiili. Tema väidab, et idamaa rahvused maalivad ilma perspektiivita ja nõrga varjutamisega sellepärast, et nendel on eurooplasist erinev kalduvus oma taju ligindada asja reaalomadustele, et nemad näevad asju teisiti kui meie.

Taju erinevuste eksperimentaalse uurimise kõrval on näit. õige huvitava testimetodiga avastatud veel intiimsemadki küsimused, on muu seas püütud uurida alaväärtustunnet eri rahvuste juures. Nii on selgitatud, et euroopalikult haritud hiinlased kannatavad rohkem enese-alahindamise all, kui teised rahvused. Katseliselt on uuritud ka aususe vahesid mitmesuguste rahvuste juures, kusjuures selgus, et näit. jaapanlased on ameeriklastest palju ausamad. Samuti on vaadeldud erirahvuste vahesid enesevalitsemises, assotsiatsioonide kujundamisel, mõistevara omamisel, — ühesõnaga: kõige mitmekesisematel aladel.

Ometi võib kõigile nendele huvitavatele töödele ette heita ühte tüüpilist ameerikalikku viga — kuigi üksikuuurimustena huvitavad, ei moodusta nad kavatsetud astet mingile sünteesile. Muidugi on kõik see anlüütiline detailtöö vajalik ja kasulik asjaliku sissejuhatuse ja ettevalmistusena täppisteadusliku diferentsiaalse rahvuspsühholoogia kujundamisel. Siiski saab senist tööd hinnata ainult **p r e l ü ü d i n a** süstemaatilise rahvuspsühholoogia loomisel.

Juhuslikkude ja ebaoluliste uurimisprobleemide asemel peab psühholoog sotsioloogi abil nii uudsest elust kui ka rahvuslikest muinasteadustest (viimastega võrreldaval kujul) üles seadma teeme ja probleeme, mida saaks eksperimentaalselt lahendada ja mis teostatult valgustaksid sarnasusi ja erinevusi eri rahvuste vahel. Mitme rahvuse juures võrreldavate inimrühmadega ja samalaadsete meetoditega läbi viidud massilised katsed võimaldaksid juba jõuda tõesti täppisteadusliku diferentsiaalse rahvuspsühholoogiani.

Muidugi ei tohita ka siin esimesi tulemusi üle hinnata ja kahtlemata on isegi suurima tööpingutuse juures enne aastakümnet võimatu ligikaudsetki vastust saada küsimusele: kas ja misvõrd on alust populaarses mõtlemises juba kõige vanematest aegadest saadik juurdunud kujutlusel, et rahvustel on erinevusi paljudel hingedel aladel.

Ei taha hakata jagama metsas mõnuleva karu nahka ja üles seadma üksikasjalikke meetodilisi reegleid, kuidas kõige õigemini ja paremini saavutada võrreldavad psühhogrammid, millised alad sealjuures peaksid saama arvestatud jne. Kõik need on psühholoogi eriküsimused. Kõikidel rahvuslikkudel aladel töötajatele aga võib korrata juba alguses öeldut, et teadusliku ja eksaktse diferentsiaalse rahvuspsühholoogia kujundamine on kõikide rahvuste kultuuride arendamise huvides ja seega kogu inimkonna kultuuri arendamise huvides.

Seepärast tuleb tunnistada väga vajalikuks, et nüüd juba õigetele täppis-teaduslikele teile välja jõudnud rahvuspsühholoogia asuks sünteetiliste ülesannete lahendamisele niipea, kui üksikuurimuste sooritamisel väljakujunenud meetod on arenenud koostööd ja võrdlust võimaldava rahvusvahelise ühtlustamise tasemele.

Kahtlemata saabub see aeg varsti. Oleks rõõmustav, kui ka meil asjale kaasa aidataks tegeliku tööga. Paraku esialgu ei ole meil olemas midagi nimetamisväärset peale dir. A. Kuksi uurimuse eesti laste ideaalide kohta. Ometi ei anna meile seegi ulatusrikas töö diferentsiaalse rahvuspsühholoogia seisukohalt palju, sest et ei ole võrreldav teiste rahvuste juures sooritatud uurimustega.

Kuid, nagu on selgunud eelolevastki ülevaatest, ei ole meie rahvuspsühholoogia alal üksi uudismail, vaid kogu distsipliin on alles äsja jõudnud kindlale katselisele pinnale. Muidugi on see täppis-teaduslik töö vaevaline ja aegavõttev, kuid võrdlematult väärtuslikum ja vajalikum udusest filosofoerimisest „rahvusliku omapära“ üle, millele praegu nii tihti ja nii palju aega viidetakse.

A

9412

183713